

“Əli və Nino” romanı əsasında Qurban Səid müəllif adının genezisi

Hans-Jürgen Maurer

Araşdırmaçı-naşir, Almaniya, Frankfurt

E-mail: info@verlaghjmaurer.de

Annotasiya. Məqalədə “Əli və Nino” romanının müəllifi Qurban Səid adı altında yazıçı şəxsiyyətinin kimliyi araşdırılır. Uzun illərdir ki, bütün dünyanı dolaşan bu romanın müəllifi mübahisələrə səbəb olmuşdur. Məqalədə “Əli və Nino” romanının dərc edilməsindən tutmuş, tərcüməçi Julia Gramanın əsəri ingilis dilinə tərcümə etməsi və bundan sonra romanın dünyaya yayılması izlənilir. Əsər dünyada məşhur olduqdan sonra onun müəllifliyi uğrunda müxtəlif və bir-birinə zidd fikirlər səsləndirilmişdir. Arxiv materailları və faktlarla zəngin məqalədə problemə aydınlıq gətirə biləcək bir çox ilkin mənbələrə istinadlar edilir və müəyyən nəticələrə gəlinir. İlk dəfə olaraq, sübut olunur ki, əsərin müəllifi kimi Y.V.Çəmənəminlinin göstəriləndiyi Türkəqul və Yusif Qəhrəmanın nəşriyyat sahibinə belə bir məktubu yazılmamış və cavab alınmamışdır. Təkbizolunmaz faktlarla belə bir nəticəyə gəlinir ki, “Qurban Səid” təxəllüsü Məhəmməd Əsəd bəyə aiddir və Məhəmməd Əsəd bəy dedikdə, həm də Lev Nissimbaum nəzərdə tutulur.

Açar sözlər: Qurban Səid, Lev Nissimbaum, Çəmənəminli, müəllif kimliyi, genezis

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 25.01.2022; qəbul edilib – 04.02.2022

Genesis of the author's name of Kurban Said based on the novel “Ali and Nino”

Hans-Juergen Maurer

Researcher-publisher, Germany, Frankfurt

E-mail: info@verlaghjmaurer.de

Abstract. In the article is studied the identity of writer under the name of Kurban Said, author of the novel “Ali and Nino”. For many years there have been disputes about the authorship of this novel, which is known almost all over the world. In the article is followed up the publication of the novel “Ali and Nino”, the translation of the work by translator Julia Graman into English and its distribution to the whole world. After “Ali and Nino” novel was famous, there were different and contradictory thoughts about the authorship of this novel. In the article which is rich of archival materials and facts, it is referred to primary sources and comes to certain conclusions. By indisputable facts it is concluded that the pseudonym of “Kurban Said” belongs to Mohammad Asad Bey and when talking about Mohammad Asad Bey he is considered Lev Nissimbaum.

Keywords: Kurban Said, Lev Nissimbaum, Chamanzaminli, author identity, genesis

Article history: received – 25.01.2022; accepted – 04.02.2022

Giriş / Introduction

I. Müəllifin axtarışı

Qurban Səidin „Əli və Nino” romanı 1971-ci ildə ingilis dilində nəşr edildikdən sonra onun beynəlxalq uğuru bu yazıçının adının arxasında duran şəxsin kimliyi məsələsini xüsusilə aktuallaşdırdı. Tərcüməçi Jenia Qraman artıq 1960-cı illərin ortalarından müəllifin kimliyini aydınlaşdırmaq üçün bütün təsir vasitələrini işə salmışdı. „Əli və Nino” ilk dəfə 1937-ci ildə Vyanada E.P.Tal nəşriyyatında alman dilində nəşr edilmişdir. Qraman xeyli səy göstərdikdən sonra nəşirin dul arvadı Lüsü Talı Nyu-Yorkda tapır. Onlar 1967-ci ildən öz yazışmalarında hüquqlar və müəlliflə bağlı suallara aydınlıq gətirməyə çalışdılar. Yazışmanın bizə gəlib çatan parçalarından görünür ki, Lüsü Talın müəllifin kimliyinə dair Jenia Qramana verdiyi məlumatlar daha

çox tapmacalı və natamam idi. O, müəllifin əsl adını çox yaxşı bilir, “amma o vaxtlar bu addan istifadə etməmək üçün yaxşı səbəb var idi, bununla da məsələni bağlamağın” gərəkliyini yazırdı. O, „İtaliyada vəfat edib, rus dilində danışdı və gənclik illərini Qara dəniz sahilində [Xəzər dənizi – H.Y.M.] keçirmişdi”, – Tal deyib [1].

Lüsü Talın Qramana Əsəd Bəyin adını nə üçün çəkməməsi və sonralar da belə üstüörtülü məlumat verməsi başqa söhbətin mövzudur. Ədəbiyyatşünas Con Ueynin (John Wain) növbəti otuz il ərzində ingilisdilli nəşrlərdə dərc olunan ön sözündə ələcsizliqdan məsələyə bir aydınlıq gətirə bilmədi. Bu isə romanın gələcəyi üçün əldən verilmiş şanslardan ən faciəlisi idi.

Əsas hissə / Main Part

„Əli və Nino” romanı 1971-ci ilin aprelində Nyu-Yorkda “Random House” nəşriyyatında işıq üzü gördükdən sonra jurnallarda və gündəlik qəzetlərdə rəylər dərc olundu. „Vaşinqton Star” (18 aprel) və „Nyu-York Tayms” (28 aprel) qəzetlərinin oxucuları arasında romanın taleyində və onun müəllifliyi məsələsində əsas fiqur olacaq insanlar da var idi. Mühacirətdə olan iki azərbaycanlı Mustafa Türkəqul və Yusif Qəhrəmanın mayın əvvəlində yazdığı məktub „Random House” nəşriyyatının baş redaktoru Şarlotta Mayersonun yazı masasına çatır. Məktubda bildirilirdi ki, onlar „Vaşinqton Star” jurnalındaki resenziyanı oxuyublar, ön sözü yazanın [Con Ueynin-H.Y.M.] kitabın müəllifinin şəxsiyyəti ilə bağlı verdiyi məlumatı çaşdırıcı hesab edirlər və müəllifin əsl şəxsiyyətini aydınlaşdırmağa kömək edə biləcəklərinə inanırlar” [2]. Bu məktub azərbaycanlı Yusif Vəzir Çəmənəmənlinin guya romanın müəllifi olması mifini yaradan təməl daşı idi.

Bir ay sonra, 1971-ci il iyunun əvvəlində Şarlotta Mayerson ədəbiyyat professoru və Əsəd Bəyin keçmiş məktəb yoldaşı Alexander Brailovdan iki səhifə yarımlıq, xırda şriftlə çap edilmiş bir məktub aldı. Brailov „Nyu-York

Tayms” qəzetindəki resenziyanı oxuyarkən, söhbətin onun köhnə dostundan getdiyini dərhal başa düşmüş və öz tutarlı arqumentlərini təqdim etmək üçün bu məktubu yazmağa qərar vermişdi. Bu arada isə „Nyu-York Tayms” qəzetində Türkəqul və Qəhrəmanın iddialarına dair “Son söz: „Əli və Nino”nun müəllifi kimdi?” [3] adlı məqalə dərc olunmuşdu. Bu məqalədə müəllifin Çəmənəmənli olduğu tələqin edilirdi. Məqələni oxuyanlar arasında Əsəd Bəyin Vyanadakı ədəbiyyat agentı Herta Pauli də var idi. „Nyu-York Tayms” qəzetinə ünvanladığı məktubda o, məqalənin “son sözü”ə daha bir söz əlavə etmək istəyirdi. O, həm də Əsəd Bəyi yaxşı tanıdığını, romanın yazıldığı dövrdə onunla söhbət etdiyini və çap olunandan sonra romanı oxuduğunu yazdı. Onun əsl adı Lev Nussimbaum idi və o, heç vaxt yəhudi mənşəyini gizlətmirdi. Müsəlman olduğdan sonra Əsəd Bəy adını qəbul etmişdi. Pauli yazırdı ki, müəllif bu romanın onun digər ciddi kitablarından fərqli olduğunu göstərmək üçün fərqli təxəllüs seçib [Qurban Səid]. Təxəllüsün başqa bir səbəbi kitabın Almaniya bazarında satıla bilməsi ola bilərdi. Əsəd bəy 1935-ci ildə Almaniya Yazıçılarının müdafiə birliyindən xaric

olunduqdan sonra Üçüncü Reyxdə onun kitablarının satışı qadağan idi. – Pauli hər şeyi dəqiqliklə xatırlayır! Nyu-Yorkda bu məsələ ilə məşğul olanlar üçün Brailov və Paulinin açıqlamaları ən inandırıcıları idi. Türkəqul və Qəhrəmanın fakt kimi təqdim etdikləri fərziyyə isə rahatlıqla rədd edildi. Başqa sözlə, 1971-ci ildə faktlar və şahidlər Əsəd Bəyin müəllifliyinin tərəfində idi, lakin Nyu-Yorkdakı bu əhəmiyyətli tapıntılardan sonra onu təbliğ edən olmadı. Əsas şahidlərinin bu toplantısından nə bir məqalə, nə də bir kitab ortaya çıxdı. Türkəqul və Qəhrəmanın iddialarında isə təbliğat tamam fərqli idi: “Son söz...” məqaləsi üçün Valter Clemonsa verdikləri məlumatları, jurnalist Semih Yazıcıoğluna da çatdırdılar. O isə bu məlumatları təxəyyülü ilə bəzəyib „Əli və Nino“ romanının türkcəyə öz tərcüməsinə ön söz yazarkən istifadə etdi. Yazıcıoğlunun türkcə ön sözündə Çəmənəminlinin müəllifliyinə dair iddialarının əsassız olması asanlıqla sübut edilə bilər [4]. Bu kitab 1971-72-ci ilin qışında nəşr olundu və Türkiyədə böyük maraq oyatdı [5].

Türk dilinə bu tərcümə o vaxt ədəbiyyat dosenti işləyən Əli Yavuz Akpınar vasitəsilə Sovet Bakısına çatdı. 1972-ci ilin fevralında o, dostu, Bakıdakı Azərbaycan Dövlət Universitetinin Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə tanınmış müəssisi, professor və elmlər doktoru Abbas Zamanova „Əli və Nino“ romanının iki nüsxəsini göndərdi. Ancaq altı ay keçsə də, 1972-ci ilin avqustunda da poçt ünvanına çatmamışdı. Akpınar səkkiz-doqquz dəfə poçt şöbəsinə gedib Bakıya daha çox nüsxə göndərməli oldu (*Akpınardan müəllifə şəxsən verilən məlumat, Orhan Aras vasitəsilə çatdırılmışdır, Köln, dekabr, 2020-ci il*), nəhayət, biri Zamanovun yazı masasına yol tapdı.

Bəs nə baş vermişdi? Filologiya elmləri doktoru, professor Abbas Zamanov dünyanın hər yerindən Azərbaycanla bağlı ədəbiyyat topla- mağı ilə tanınırdı və bunun üçün beynəlxalq əlaqələrə ehtiyac olduğundan o, DTK-nın hədəfinə çevrilirdi. Komitə onun poçtunu yoxladığından, antisovet meyilləri olan və müəllifinin Yusif Vəzir Çəmənəminli olduğu iddia edilən „Əli və Nino“ romanı haqqında da məlumat aldı. Nəticədə DTK Çəmənəminlinin övladları Fikrət və Orxan Vəzirovlar təzyiqlərə məruz

qaldılar. Ailənin başına konkret nə gətirildiyi ictimaiyyətə məlum deyil. Ancaq bir sənədli filmdə Fikrət Vəzirov anonim hədə-qorxu gələn telefon zənglərindən danışır [6]. Təzyiqlərin bununla bitməsinə əminlik yoxdur, çünki çətin vəziyyətdə olan Vəzirovlar professor Abbas Zamanova müraciət edərək atalarının bu əsərlə heç bir əlaqəsinin olmadığını sübut etməyə köməklik göstərməsini xahiş ediblər. Atalarının mirasında „Əli və Nino“ romanı ilə bağlı heç bir qeyd və ya istinad olmadığından, ailə onun bu kitabın müəllifi olmadığına əmin idi. Göründüyü kimi, Zamanov romanın bir nüsxəsini bu arada almış və Türkəqulun iddiaları ilə bağlı artıq fikrini formalaşdırmışdı. Bu nəzəriyyənin əsassız olduğu müəyyən edilmişdir. Nə romanın üslubu, nə də Çəmənəminlinin Avropada yaşadığı dövrlər belə bir ehtimala imkan vermir. Bundan əlavə, Mustafa Türkəqul „Hüseyn Cavid“ adlı kitabında (İstanbul, 1963) da buna bənzər qeyri-elmi açıqlamalar verib. Burada o Zamanovla bu mövzuda şəxsi söhbətlərinin xülasəsini verir. Məktub bu sözlərlə bitir: “Professor Zamanov dünya miqyasında türkoloji dairələrdə ədəbiyyatşünas alim kimi tanınır. Onun Azərbaycan ədəbiyyatının birinci dərəcəli bilicisi kimi qiymətləndirməsi heç bir şübhə doğurmur...” [7]

Abbas Zamanovun digər haqlı narahatlığı ondan ibarət idi ki, mühacir Türkəqul və Qəhrəmanın qeyri-ciddi iddiaları Y.V.Çəmənəminlinin Azərbaycanda ölümündən sonra onun bəraətinə təhlükə yarada bilərdi. Y.V.Çəmənəminli 1943-cü ildə Stalinin cəza düşərgələrindən birində vəfat etmişdi. Bununla belə, onun kitabları bir neçə ildir ki, yenidən çap olunurdu. O, yazıçı kimi yenidən yüksək ehtiramla anılırdı. Ona görə də onun “ikinci ölümə” düşər olmasının qarşısı alınmalı idi [8]. A.Zamanov bu rəyi verdikdən sonra da onun romana marağı sönmədi və kitabın əsl müəllifi haqqında faktları üzə çıxarmaq üçün səy göstərməyə başladı. O, öz dostu, berlinli türkoloq və tərcüməçi Əhməd Şmiededən bu işdə köməyini xahiş etdi. Şmiede isə Qurban Səid təxəllüsünə dair suallarını Vyanada yaşayan Dr. Smail Baliçə məktubla ünvanladı. Baliç müsəlman müəlliflərin əsərlərinin biblioqrafiyasının müəllifi idi [9, s.68-74]. Həllədiçi ipucu Baliçdən gəldi: “Qurban

Səid baronessa Elfriede Ehrenfels von Bodmershof və Leo Nussimbaumun birgə təxəllüsüdür". Xoşbəxt bir təsadüf! İslamı qəbul edən alman Əhməd Şmiede həmin Umar Rolf fon Ehrenfels ilə illərin dostu idi. O da İslamı qəbul etmişdi və 1930-cu illərdə İslamı qəbul edən Əsəd Bəylə yaxın dost idi. O vaxt Umar Rolfun (ikinci) həyat yoldaşı kitab siyahısında adı keçən Elfriede Ehrenfels von Bodmershof idi. Umar Ehrenfels dərhal keçmiş həyat yoldaşına məktub yazıb Şmiede ilə əlaqə saxlamasını istəyir. Baronessa isə bu xahişi yerinə yetirərək aşağıdakı məktubu yazır:

„10 iyun 1974-cü il

Hörmətli cənab Şmiede,

Bakıya səyahət etmiş türk dilləri mütərcimi olan Sizə bunu bildirmək istəyirəm: Qurban Səid, Bakı əsilli Məhəmməd Əsəd bəyin yazıçı təxəllüsü idi. Mən onunla 1938-ci ildə Vyanada, „Altunsaç“ romanının nəşri zamanı işləmişəm.

Hörmətlə

Elfriede Ehrenfels, (qızlıq soyadı) Bodmershof (*Altdan xəttlə vurğulama müəllifə məxsusdur. Nəyə görə ancaq "Altunsaç" romanının qeyd olunması aydınlaşdırılmamış qalır.*)

Dairə qapandı. Qurban Səidin şəxsiyyətinin təsdiqlənməsi ilə Y.V.Çəmənşəminlinin arzulanacağı kimi şübhələrdən qurtulması mümkün oldu.

Ə.Şmiede öz nəticələrini türkcə yazdığı məqalədə təqdim edib [10]. Türk, Azərbaycan və digər türk dilləri üzrə ədəbi tərcüməçi və andlı məhkəmə tərcüməçisi kimi ona aydın idi ki, „Əli və Nino“nun alman versiyası qətiyyətlə tərcümə deyil, orijinaldır. O, həmçinin Umar Ehrenfelsə məktubla bildirdi ki, heç bir yerli azərbaycanlı öz ana dilinə Əlinin romanda iki dəfə etdiyi kimi, "tatar" deməyəcək – bu, ölkədəki rusdilli azlıqlar üçün xarakterikdir. Həqiqətən, Əsəd Bəy / Lev Nussimbaum anadangəlmə rus yəhudisi idi və ana dili rus dili idi. Bundan əlavə, Şmiede qeyd edir ki, „Əli və Nino“ romanında təsvir edilən namaz ardıcılığında bir sıra uyğunsuzluqlar var və müsəlman mühitində böyümüş heç bir müəllif bu yanlışlığa yol verə bilməzdi [11].

Ə.Şmiede mütəmadi olaraq dərc olunduğu „*Türk Edebiyatı*“ dərgisinə öz məqaləsini təklif etdi. Bir nüsxəsini də Bakıya Abbas Zamanova göndərərək yerli ədəbiyyat dərgisində çap olunmasını təklif etdi. Hər iki halda heç nə baş vermədi: həmin məqalə bu günə qədər dərc olunmayıb. Beləliklə, burada da Əsəd bəyin Qurban Səid olduğunu sübut edə biləcək lobbisi puça çıxdı və A.Zamanovun peşəkar mülahizəsinin əksinə olaraq (xüsusilə də, onun 1993-cü ildə vəfatından sonra) Çəmənşəminli mifi Azərbaycanda maneəsiz ayaq tutub yeridi. Bu, daha sonra qızgın, lakin əsassız mübahisəyə gətirib çıxardı, axı burda faktlardan çox, hansısa güclü təxəyyül məhsulu olan şərti sübutlara istinad olunurdu. „*Əli və Nino*“ filminin global uğurunda Çəmənşəminli ailəsinin iqtisadi marağı da rol oynamış ola bilər. 1970-ci illərdə DTK-nın yaratdığı qorxular açıq-aydın unudulmuşdu və A.Zamanovun o zamankı peşəkar (və xilasedici) mühakiməsi indi atalarına "qarşı" qəsd-qərəzlik kimi yozulurdu.

II. Lev Nussimbaum, Əsəd Bəy, Qurban Səid Kiyev / Bakı

Lev Nussimbaumun doğum tarixi bir Kiyev sınaqoqunun reyestrində 20 oktyabr 1905-ci il göstərilir. Levin Almaniyaya səfər zamanı təqdim etdiyi pasportunda da onun doğulduğu yer olaraq Kiyevi dəqiq göstərmişdir, çünki Almaniya rəsmilərinin mövcud yazışmaları bunu deyir (*Məsələn: Millətlər İttifaqının nümayəndəliyinin 13 sentyabr 1926-cı il tarixli bir arayışı; Polis idarəsinin Xarici işlər nazirliyinə 18 mart 1930-cu il tarixli məktubu; polis idarəsinin Gestapoya ünvanladığı 25 aprel 1935-ci il tarixli məktub*). Anasının onu Sürixdən Bakıya qatarla səfəri zamanı qatarda dünyaya gətirməsini Lev ilk dəfə 1931-ci ildə yazmışdı [12]. Amma görünür, Əsəd Bəy mövcud sənədlərə baxmayaraq, ən gec 1922-ci ildən doğulduğu yer kimi ancaq Bakının adını çəkib. Əsəd bəyin rus gimnaziyasında oxuduğu vaxtlara aid xeyli məlumatın və hekayələrin mənbəyi olan məktəb yoldaşı Brailovun Levi anadangəlmə nağılçı kimi xatırlayır. Lev həqiqətən də qatarda doğulsaydı, bu özəlliyi məktəb vaxtı dönə-dönə danışmaqdan ləzzət alardı və Brailov bunu da

mütləq xatırlayardı. Bəs niyə Kiyev yox, Bakı? Ehtimal ki, o zamanlar yəhudi əhalisinin çox olması ilə tanınan Kiyevi doğum yeri kimi göstərmək onun yeni müsəlman kimliyini təqdim etmək üçün elə də inandırıcı görünmürdü. Bakı isə nəinki daha inandırıcı idi, həm də daha çox ekzotik təəssürat yaratmağı vəd edirdi.

Berlin

Ata və oğul Nussimbaum 1921-ci il sentyabrın 4-də Berlində qeydiyyatda düşdülər. Levin müsəlman dinini qəbul etməsi isə 1922-ci il avqustun 13-də Türkiyə İmperatorluğu səfirliyinin “Baş keşişi” Hafız Şükri tərəfindən rəsmiləşdirildi. Həmin arayışdan çıxarış: “Abraham Nussimbaumun oğlu, rus əsilli, 20 oktyabr 1905-ci ildə Bakıda anadan olmuş, müsəvi etiqadına mənsub Leo öz istəyi ilə Əsəd Bəy adını götürərək, İslamı qəbul edib”. Beləliklə, Lev Nussimbaum rəsmi olaraq Əsəd Bəy oldu və əminliklə demək olar ki, “Əsəd Bəy” tez-tez iddia edildiyi kimi sadəcə təxəllüs deyil.

Tezliklə Əsəd rus gimnaziyasına getdi. Məktəb yoldaşı Brailovun xatirələrindən belə çıxır ki, müəllimlər də daxil olmaqla, hamı yeni gələni Əsəd Bəy adlandırırdılar – baxmayaraq ki, onun doğularkən aldığı soyadı da məlum idi və bu, bəzi məktəb yoldaşlarının ona xeyli lağ etməsinə səbəb olurdu [13]. Berlin idarələri üçün isə o, yəhudi Lev və ya Leo Nussenbaum olaraq qalırdı, Hitler 30 yanvar 1933-cü ildə hakimiyyətə gələndə isə Əsəd bəy artıq xeyli vaxt idi ki, Vyanaya köçmüşdü.

Vyana

„Əli və Nino“ romanının müəllif qonorarlarından pay almaq üçün mübarizə aparan Lüsü Tal 1970–1980-ci illərdəki yazışmalarında bildirir ki, Əsəd Bəy tez-tez nəşriyyata gəlirdi. Görünür, Əsəd bəy onun „Əli və Nino“ romanını çap etməyə hazırlaşan həyat yoldaşı Ernst Peter Tal ilə yaxşı münasibətdə idi, lakin Ernst Peter Tal 1936-cı ilin sonunda qəflətən vəfat etdi. Roman 1937-ci ilin iyulunda Lüsü Talın rəhbərliyi ilə işıq üzü gördü. Murray P.Hall „Avstriya Nəşriyyat tarixi“ kitabında yazır ki, Tal nəşriyyatı artıq 1935-ci ildən yəhudi nəşriyyatı kimi nasistlərin nəzarəti altında idi və ona bir müddət Almaniya kitab ticarətinin birja qəzetində reklam yerləşdirmək belə qadağan olunmuşdu [14]. Hall öz kitabında Lüsü Taldan iqtisadi

bas gətirir: Müəlliflərimizin kitablarının Almaniyada satışını davam etdirmək və onları aclıqdan qorumaq üçün ərim Hollandiya nəşriyyatı ilə birlikdə riskə getmişdi və bu cür müəlliflərin saxta ad altında dərc olunmasına bu yolla şərait yaradırdı. Görünür, nasistlər bundan elə də bixəbər deyildilər. Ümumiyyətlə, onlar adətən çox məlumatlı olurdular. Buna görə də biz qara siyahıda ən ilk yerlərdə idik və onlar Vyanaya yürüş edəndə məni aparmaq üçün dərhal 5, ya 6 SS işçisi gəldi, amma mən artıq aradan çıxmışdım [15, s.21]. Burada açıq-aydın görünür: Ernst Peter Talın *business modeli* yəhudi müəlliflərin əsərlərini başqa adlar altında dərc etmək idi! Buradan belə ehtimal yaranır ki, nəşir özü Əsəd Bəyə başqa təxəllüs götürmək imkanlarını izah etmişdir. Amma Əsəd Bəyin nəyə görə məhz Qurban Səid təxəllüsünü götürməsi haqqında ancaq fərziyyələr irəli sürmək olar. Geniş yayılan izah bu təxəllüsün “Xoşbəxt qurban” kimi tərcüməsidir. Amma söz seçimi və cümlə quruluşu baxımından yanaşdıqda, bu nə türk, nə də ərəb dillərində anlaşılındır. “Qurban Səid” yəqin ki, sadəcə “Cənab Qurban” deməkdir, necə ki, “Əsəd Bəy” də “cənab Əsəd” deməkdir (“*Qurban Səid*”in “*xoşbəxt qurban*” kimi tərcüməsi Camil Vakka-Mazzaranın adın mənsəyi haqqında uydurduğu hekayədən qaynaqlanır. O, 1975-ci ildə yazdığı iki məktubda bu adın Əsəd bəy 1936-cı ildə İstanbulda olarkən təsadüfən yarandığını iddia edirdi. Tanımadıqları bir şəxs Əsəd bəyin Qurban bayramı münasibətilə təbrik sözlərinin onun adı kimi anlayıb. Amma Qurban bayramı üçün təbrik kimi, “*Qurban Səid*” ifadəsində həm ərəbcə, həm də türkcədə “*bayram*” sözü də olmalı idi. Bundan əlavə, türkcə söylənən “*Qurban bayramınız mübarək olsun*” təbrikində “*səid*” istifadə olunmur, ərəbcə *Eid al-adha sai'id* isə “*qurban*” sözü. Ancaq xristian ərəblər bu sözədən istifadə edir və son axşam yeməyində verilən yuxanı belə adlandırırlar. Deməli, Vakka-Mazzaranın iddiası yanlışdır. - “*Səid*” adının “*sa'id*”, “*xoşbəxt*” və (daha çox ehtimal ki) *seyyid* “*cənab*” kimi tərcümə oluna bilər. Sonuncu halda bu, onun “*Əsəd Bəy*” adına uyğun gəlir, “*Cənab Əsəd*”də olduğu kimi “*Cənab Qurban*”a gətirib çıxarır və buna görə də daha ağlabatandır). Hər halda, Əsədin dostu Umar

Rolfun arvadı Elfriede bir çox cəhətdən bu oyunu qurmağa uyğun gəlirdi: Avstriyalı bir baronessa kimi o, rejim üçün heç bir şübhəyə yer qoymurdu və görünür, o qədər varlı idi ki, müəllif qonorarını ona həvalə edərkən, Əsəd bəyə çatacağına etibar etmək olardı. Naşir Lüsi Tal 1937-ci il aprelin 20-də Elfriede üçün müəllif müqaviləsi hazırladı. Alman kitab kataloqunda belə bir qeyd var: „Səid, Qurban [d.i. Baronessa Elfriede Ehrenfels v. Bodmershof]: Əli və Nino. roman. V.: [İbach (*Alfred Ibach Lüsi Talın biznes varisi idi (1937-ci ildən investor, yanlış iddialardakı kimi, “arıləşdirən”, yəni yəhudilərin əmlakını müsadirə edib almanlara verənlərdən deyil) '37. 288 səh“*. Bu isə Lüsi Talın Murray P.Halla yazdığı yuxarıdakı sitatı təsdiq edir.

Tal nəşriyyatının bu yanaşmasının daha bir təsdiqini Berlində *Leibniz Institutunun Müasir Şərq Mərkəzində* tapmaq olar. Burada Elfriede fon Ehrenfelsin ikinci, ünvensız, əlyazma şəklində olan bəyanatının surəti saxlanılır:

„5.X.76

Lixtenau, N.Ö. 3522

1937-ci ildə Qurban Səid təxəllüsü ilə nəşr olunmuş “Əli və Nino” romanı ilə əlaqədar olaraq aşağıdakıları bəyan edirəm:

1938-ci ilin mart və ya aprel aylarında “Əli və Nino”nun müəllifliyini müştərək qeydiyyatdan keçirdiyim Əsəd Bəyin xahişi ilə bu müəllifliyi tək öz üzərimə götürməyə razılaşdım. Bu, Vyanada Tal nəşriyyatının müqaviləsi ilə həyata keçirilib.

İmza: Friede Ehrenfels, qızlıq soyadı Bodmershof“

III. Əlavə sübut

Burada təsvir olunan proseslər və sənədlərlə yanaşı, Qurban Səidin kimliyi ilə bağlı aşağıda-

kı ifadələr də var. Umar Rolf fon Ehrenfels 1973-cü ildə “*Altunsaç*” romanına (*Das Mädchen vom Goldenen Horn (Haliçten gələn qız) Kurt Desch Verlag, Wien, München, Basel 1973. Azərbaycan dilində əsər “Altunsaç” kimi tanınır (tərcüməçinin qeydi)* ön sözündə yazırdı: “İkinci Dünya müharibəsindən az əvvəl Vyanada ilk dəfə nəşr olundu, o zaman bu, çox uzaq görünürdü, müstəsna bir hal idi. Bu gün isə bu kitab Qurban Səidin başqa bir kitabı kimi, akulturasiya probleminə toxunur. [...] Həm burada bəhs edilən problem, həm də şəxsi əlaqələr məni kitabın taleyi ilə bağladı. Gənc ikən mən Vyanada afrikalı və asiyalı tələbələr üçün “Orient-Bund” (Şərq birliyi) təsis etmişdim və onun vasitəsilə ətrafı sakit müşahidə edən azərbaycanlı Qurban Səidlə dostlaşdım. Onun da taleyi Asiyədəh kimi Qərbə gətirib çıxarmışdı.

Mənim yolum tezliklə Hindistana düşdü, oradan ilk dəfə 1954-cü ildə Avropaya qayıtdım və dərhal Pozitano qəbiristanlığının divarından kənarda, yəqin ki unudulmuş dostumun ənənəvi müsəlman məzarını ziyarət etdim“ (*Vurğulama müəllifə məxsusdur*).

Tərcüməçi Jenia Qraman Alexander Brailova 8 fevral 1973-cü il tarixli məktubunda yazır: “[Scherz nəşriyyatı] mənə məktub göndərmiş və orada yazılıb ki, onlarda olan məlumata görə, “Qurban Səid” adının arxasında bir qadın durur, baronessa Elfriede Hohenfels [*sic*] von Bodmershof! Mən [onun] iddiasını necə əsaslandırdığını soruşdum. Əslində, o, heç bir iddia irəli sürmür, sadəcə nasistlər dövründə kimsə Qurban Səidin kim olduğunu soruşacağı təqdirdə müəllifi müdafiə üçün öz adını istifadə etməyə icazə verib. Yəqin ki o, çox nəcib bir qadındır ki, dostumuza bu şəkildə kömək edib, axı bu, onun özü üçün də təhlükəli idi (*Vurğulama müəllifə məxsusdur*).

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, artıq heç bir şübhə yoxdur: Qurban Səid Əsəd Bəydir və Lev Nussimbaumdur,

Əsəd Bəy isə „*Əli və Nino*“ romanının müəllifidir.

(Tərcüməçi: Elnurə Cəvəzadə)

Ədəbiyyat / References

1. 31 aprel 1971-ci il tarixli məktub.
2. Alexander Brailow, *A Survivor's Tale* (Sağ çıxmış insanın nağılı), dərc olunmamış manuskript.
3. Bax: www.EssadBeyTruthAlert.com
4. "Bir isnadın akıbeti". Bax: www.EssadBeyTruthAlert.com
5. *Die literarische Welt* Nr. 7/1931: "Lebensläufe von heute: Die Geschichte meines Lebens." (*Die literarische Welt* jurnalı. Müasir tərcümeyi hallar. Mənim həyat hekayəm), Bax: www.EssadBeyTruthAlert.com
6. Əhməd Şmiedenin Şerts nəşriyyatına (Scherz Verlag) 16 oktyabr 1973-cü il tarixli məktubu.
7. Əhməd Şmiedenin Umar Rolf fon Ehrenfelsə məktubu, 13 iyun 1974-cü il.
8. İstanbul: Hürriyyət nəşriyyatı, 1971.
9. Jos de Putterin *Alias Kurban Said* ("Qurban Səid təxəllüsü ilə") filmi, (2003) Niderland Televiziyası üçün istehsal edilmişdir.
10. Lüsi Talın Jenia Qramana 28 fevral 1968-ci il tarixli məktubu.
11. Lüsi Talın Murray G. Halla məktubu, 4 sentyabr 1980, Sitat *Österreichische Verlagsgeschichte* kitabından götürülmüşdür. 2-ci cild.
12. Murray G. Hall, *Österreichische Verlagsgeschichte 1918–1938*, zwei Bände, Böhlau Verlag, Graz, Wien, Köln 1985. (Avstriya Nəşriyyat Tarixi), artıq onlayn da oxumaq olar: http://verlagsgeschichte.murrayhall.com/?page_id=621#_ftnref14
13. Smail Balic, *Der Islam in Selbstzeugnissen* (İslam haqqında ilkin mənbələr), bax: *Al-Islâm* (1389/1969/70).
14. Şmiedenin Türk Edebiyatı jurnalının baş redaktoru Ahmet Kabaklıya məktubu. 7 iyul, 1974-cü il.
15. Son Söz: "Əli və Nino"nun müəllifi kimdir?" 7 iyun 1971-ci il, müəllif Valter Klemons (Walter Clemons).

Генезис авторского имени Гурбана Саида на основе романа «Али и Нино»

Ханс-Йорген Маурер

Исследователь-издатель Франкфурт, Германия.

E-mail: info@verlaghjmaurer.de

Резюме. В статье исследуется авторство романа «Али и Нино» писательской личности Гурбана Саида. Долгие годы идут споры об авторстве этого романа, который известен почти во всем мире. В статье прослеживается долгий путь, начиная от публикации романа, перевода его Юлиа Граманом на английский язык и распространение его на весь мир. После того, как «Али и Нино» был известен, начались разные версии об авторстве романа, которые были противоположны друг другу. На основе богатых архивных материалов, фактов и на основе первоисточников вносится ясность на результаты. Первый раз доказывается, что на самом деле Юсиф Чеменземенли, как автор романа, к хозяину издательства Тюркегул и Юсифу Кахраману с таким письмом не обращался и не получал ответов. Неоспоримыми фактами приходится к умозаключению, что псевдоним «Гурбан Саид» относится к Мухаммеду Асаду, который есть и Лев Ниссимбаум.

Ключевые слова: Гурбан Саид, Лев Ниссимбаум, Чеменземенли, авторство, генезис